

Яна Карпюк

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, Україна

ЧАСОПИС «НОВА УКРАЇНА» ЯК ЗАСІБ ПРОПАГАНДИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕЙ В ОКУПОВАНОМУ ХАРКОВІ В 1941-1943 рр.

Yana Karpiuk

Petro Mohyla Black Sea State University, Ukraine

JOURNAL "NEW UKRAINE" AS A TOOL FOR PROPAGANDA OF NATIONAL IDEAS IN OCCUPIED KHARKOV IN 1941-1943

The article analyzes the journal "New Ukraine", published in occupied Kharkov in 1941-1943., shows the role of local Ukrainian intellectuals, initiating creation of this journal, confirmed its effective operation in the city aimed at broad nationalist propaganda campaigning, people's education in patriotic spirit, nationalistic training personnel, organizing a massive legal, cultural and educational organizations to become leaders of nationalist ideas.

The author focuses on the activity of one of the editors of the journal - Yuri Boiko-Blokhyn and cites a number of his works in "New Ukraine". The findings indicated that work of the authors of the journal "New Ukraine" would achieve better quality outcomes if it wasn't interrupted by release of Ukrainian land by Soviet troops.

Key words: "New Ukraine" magazine, OUN (m), intellectuals, Kharkiv occupation.

24 жовтня 1941 року німецькі окупаційні війська увійшли до Харкова, найбільший індустріальний центр в Україні та третій, після Москви та Ленінграду, в СРСР. З точки зору таких критеріїв, як індустріальний та людський потенціал міста, Харків був найбільшим містом Радянського Союзу, яке було окуповано вермахтом.

Евакуація міста тривала декілька тижнів під гаслом директиви: все, що не можна евакуювати, знищити. Відбувалось свідоме тотальне нищення економіки області. Поряд з неевакуйованим обладнанням велетнів харківської промисловості, які могли бути використані з метою посилення його військового потенціалу, були демонтовані та зруйновані всі цукрові, спиртові, мірошницькі підприємства, всі хлібозаводи, м'ясокомбінати¹.

Зазначене твердження кореспондується зі спогадами свідка евакуаційних подій Петра Байбака, який у своїй статті «Смолоскип ОУН на Слобожанщині» так описує наслідки залишення радянською владою міста Харкова: «Заводи й інші підприємства були знищені або демонтовані; мости, дороги, електростанції, водогін були зруйновані або сильно зіпсовані; те, що залишалось цілим, становило рідкий виняток. Харчово-сировинних баз не було»².

З перших днів окупації в Харкові проводилася заздалегідь спланована розбудова багатоступеневої системи військової влади. Характерною ознакою початкового періоду, який тривав з 24 жовтня 1941 року до 09 лютого 1942 року було те, що в умовах незакінченості фронтових подій у районах Харкова, нагальної потреби швидкого замирення міста, зламу радянського руху Опору та приведення населення до повної покори, функції військової влади були покладені на керівні структури військових з'єднань³.

Враховуючи близькість фронту, в обов'язки військової німецької влади не входило вирішення внутрішніх проблем харків'ян. Саме тому вже 26 жовтня 1941 року розпочала роботу Харківська

¹ Скоробагатов, А.В. (1996). ОУН у Харкові за часів окупації (1941-1943 рр.). Київ: *Український історичний журнал*, 6, 81-89.

² Байбак, П.Т. (1985). *Смолоскип ОУН на Слобожанщині. Збірник статей, спогадів і документів*. Київ: Видавництво «Новий шлях», 264-296.

³ Скоробагатов, А.В. (1996). ОУН у Харкові за часів окупації (1941-1943 рр.). Київ: *Український історичний журнал*, 6, 81-89.

міська управа, основними функціями якої стали налагодження нормального життя в місті та відновлення зруйнованого міського господарства.

Німецька військова влада визначала ставлення харківчан до своєї діяльності в більшості випадків як негативне. Цим і скористалися група ОУН(м), яка прибули до Харкова в перші дні окупації з метою створення у місті націоналістичної організації. Серед них були – Б.І. Коник, К.М. Полуведько, П.А. Сагайдачний, доктор Олійник та протоієрей Я. Кравчук. Згодом деякі представники ОУН(м) зайняли відповідальні посади в Харківській міській управі, що сприяло виконанню поставленої мети.

Діяльність мельниківців у Харкові була спрямована на розбудову оунівських організацій, проведення широкої націоналістичної пропаганди та агітації, виховання у народу націоналістичного духу, вишкіл націоналістичних кадрів, організацію більш масових легальних культурно-просвітницьких організацій, які б стали провідниками націоналістичних ідей, створення органів місцевого самоврядування, а також української поліції, широкої українізації¹.

Найбільш успішним та дієвим прикладом досягнення поставлених цілей ОУН(м) у м. Харкові в період німецької окупації стала діяльність щоденного часопису «Нова Україна». По-перше, для його створення та забезпечення ефективної діяльності було завербовано таких місцевих ідейних українців як Ю. Г. Бойко-Блохин, редактор В. Царинник, письменник А. Любченко, професор О.П. Парадиський, письменника і поета О.П. Варавву (Кобець) та ін. По-друге, щоденний часопис завдяки відданості членів редакції своїй справі зміг стати ефективним засобом націоналістичної пропаганди та пробудження у народу націоналістичного духу.

Робота по організації видання щоденного часопису розпочалась на початку листопада 1941 року за підтримки посадових осіб в Харківській міській управі за попередньою згодою з німецькою військовою владою, однак була ускладнена відновленням матеріально-технічної бази та пошуком редакторів та авторів. Великих зусиль до зазначеної роботи докладали Микола Оглоблин, Віктор Царинник та Петро Сагайдачний, який приїхав з Полтави саме з метою допомоги в організації видання часопису в Харкові.

Перший номер часопису вийшов 9 грудня 1941 року. Редакція газети знаходилась за адресою: пров. Сердюківський, 7. Сам часопис друкувався в приміщенні колишньої друкарні «Южного края» Юзефовича а потім «Вістей ВЦВіку», яка знаходилась на вул. Сумській, 13².

Юрій Шевельов, один з авторів «Нової України» так згадує умови в яких розпочиналась робота з видання часопису: «наладнати видання щоденної газети в тогочасному колись - Харкові не було легко. Усі більші друкарні були знищені при зміні влади, не було електрики, не було друкарів, не було транспорту, щоб розвозити газету, не було продавців, не було... Ну, просто не було нічого»³.

Працювали в редакції часопису «Нова Україна» Петро Сагайдачний, Віктор Царинник, Всеволод Царинник, Софія Шатківська, Микола Оглоблин, Юрій Бойко-Блохин, Олекса Варавва, Аркадій Любченко, Галина Колісник, Артем Орел, Олександр Білосвіт. Серед авторів Олекса Парадиський, Павло Хуторський, Олекса Веретенченко, Никифор Щербина, Анатоль Гак⁴.

Роль щоденного часопису «Нова Україна» в розвитку національних та державотворчих процесах полягала в тому, що він на всіх етапах свого існування не припиняв пропаганди ідеї української державності. Редакція видання усвідомлювала, що їх діяльність в зазначеному напрямку становила пряму небезпеку для політики Третього Рейху. Однак, вони продовжували свою роботу, і до моменту репресій з боку окупаційної влади намагались зробити в цьому напрямку якомога більше.

12 грудня 1941 року (через декілька днів після виходу першого номеру часопису «Нова Україна») у Києві було припинено видання газети «Українське Слово», масово заарештовано та страчено лідерів мельниківського проводу ОУН через відкриту пропаганду ідеї відродження незалежності України на шпальтах газети⁵.

Враховуючи зазначені обставини, редакція проводила пропаганду ідеї української державності завуальовано та під особливим наглядом цензора. Саме тому в статтях часопису не

¹ Скоробагатов, А.В. (2004). *Харків у часи німецької окупації (1941-1943)*. Харків: Прапор.

² Гак, А. (1973). *Від Гуляй-поля до Нью-Йорку*. Новий Ульм: Друкарня «Українських вістей».

³ Шевельов, Ю.В. (2001). *Я - мене - мені... І довкруги*. Торонто.

⁴ Ry`bal`chenko, R.K. (1993). «Nova Ukrayina» za chasiv okupaciyi. *Nova Ukrayina*.

⁵ Shevel`ov, Yu. V. (1942). Kul`tura movy`. *Nova Ukrayina*, Ch. 258 (14 ly`stopada).

зустрічаються прямі і відкриті заклики до відбудови своєї власної самостійної соборної української держави.

Юрій Шевельов, один із редакторів часопису «Нова Україна», так згадував про тодішні можливості редакції: *«Можливості були обмежені. Міжнародна інформація надходила з німецьких джерел, пересіяна й цензурована, редакційної думки ніхто тут не питав. Ніякої програми на майбутнє газета не могла мати, на це була відповідь, що спочатку треба виграти війну, а тоді ладнати всі справи. Про минуле українське теж належало мовчати в усіх тих випадках, коли воно було хоч трохи самостійне, а це більше — коли самостійницьке. Єдине, що було дозволене, це критика недавнього совєтського минулого. Але і це вже було для нас, для мене щось. Речі з того минулого можна було назвати своїми іменами, можна було згадати факти утисків і переслідувань, і цю можливість, фактично майже єдину, треба було використати»¹*

Однак зазначаємо, що все ж таки редакції, особливо в перших місяцях видання часопису, вдалося висвітлити на шпальтах «Нової України» багато змістовних статей з метою привернення українського населення до національних та державницьких ідей.

Зокрема в статті «Тризуб Володимира Великого – герб України», що містилась в 9 номері часопису від 19 грудня 1941 року, автор пробуджує у читача спогади щодо 24-річної давнини, коли Україна мала незалежність і проводить паралель із сучасністю через використання державних символів – державного герба і прапора, підсумовуючи, що *«український державний герб – Тризуб є емблемою Української нації в давноминулі часи та нинішні...Нині при відродженні Української Національної Держави найвищою емблемою Української національної державності є теж золотий Тризуб на блакитному полі щита. Це державний герб України. Другою національною емблемою є жовтоблакитний прапор...»*.

Крім того, автор спонукає читача до активних дій із використанням державних символів, як символів національної волі і патріотизму, та акцентує увагу на тому, що *«Жовтоблакитний прапор – прапор української державної самостійності, суверенності»*.

Редактори часопису шукала нагоди, щоб висвітлювати ті часи, коли українська державність була фактом, адже спогади про героїчну боротьбу піднімає масову свідомість, в якій люди різних прошарків населення відчують себе нацією. Такою нагодою була річниця проголошення незалежності Української Народної Республіки IV Універсалом Української Центральної Ради в Києві 22 січня 1918 року та Акту Злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки від 22 січня 1919 року. Цим двом датам з минулого українського народу була присвячена стаття «В роковини великих днів», що вийшла в недільному номері часопису від 25 січня 1942 року.

В статті зазначені дати висвітлено в історичному підході до подій, що передували укладенню універсалів, починаючи з Переяславського договору 1654 року. Закінчується стаття *«категоричним наказом у міркуваннях і діяннях українського народу і його проводу одвічний закон: Геть від Москви! Україна хоче жити незалежним, окремим від Москви життям!»*.

На шпальтах часопису висвітлювались й інші визначні для української державності події. Так, в 35, 36, 86 частинах від 01 лютого 1942 року, 03 лютого 1942 року, 03 квітня 1942 року відповідно надруковано статті «Відповідь нації», «У домі національної культури», «Пам'ятка про забитих крутян» в яких вшановується пам'ять героїв боїв під Крутами. В недільній частині від 8 лютого 1942 року надруковано статтю «Історичний акт», присвячену річниці укладенню Брест-Литовського мирного договору, підписанням якого, на думку автора, *«Центральні Держави визнали Українську Державу сувереном території в її тодішніх межах»*.

На шпальтах «Нової України» міститься багато статей про видатних українських державних, військових, культурних діячів: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Івана Богуна, Івана Мазепу, гетьман Петра Сагайдачного, Миколу Лисенка, Івана Левицького-Нечуя, Адріана Кашенко, П.О. Куліша, Архипа Тесленко та багатьох інших.

Необхідно зазначити, що члени редакції сповна відчували і усвідомлювали негативні наслідки внутрішньої політики радянської системи, що намагалась якомога швидше зруйнувати інститути національності українського народу: мову, релігію, традиції, звичаї та історію. В зазначеному напрямку радянська влада багато в чому досягла успіхів. Редакція «Нової України» розуміючи, що без відновлення духовної культури українського народу, неможливо розвивати концепцію боротьби

¹ Шевельов, Ю.В. (2001). Я - мене - мені... І довкруги. Торонто.

за українську державність, підготувала багато статей на теми української мови, виховання дітей та молоді, стосунків у сім'ї, українських традицій та звичаїв.

Зокрема Петро Сагайгачний в статті «Даймо себе пізнати» зазначає, що окупаційне володіння радянської влади *«понівечило багато з того, що виявляло українську національну расову культуру, що характеризувала нас як нарід, що була нашою особливістю...»*. Крім того, в статті автор надає визначення складові національної культури та зазначає відмінності між матеріальною та духовною культурою: *«Коли говоримо про культуру маємо на увазі матеріальну культуру українського народу, його житлові приміщення, господарське устаткування, одяг, прикраси і т.д. та духовну культуру, мову, пісні, звичаї, вірування та загалом побут, що найкраще характеризує нас як нарід»*.

Редакція «Нової України» багато уваги приділяла питанню української мови, адже мова виражає почуття і думки не лише окремої людини, а цілого народу та є могутньою зброєю українського народу в національній боротьбі. В статті «Культура мови»¹, що міститься в 258 частині часопису від 14 листопада 1942 року Юрій Шевельов зазначає, що чистота мови є ознакою розвиненої народної свідомості, ознака зв'язку різних територій і різних поколінь одного народу, ознака того, що дана нація розуміє себе як єдність географічну і історичну. В мові виявляється народний дух, народна психологія, народний світогляд, в мові відкладаються нашарування історичного досвіду, скарби, здобуті народом в його багаторічній боротьбі за існування.

Юрій Бойко в своїй статті «Українська мова»² від 02 жовтня 1942 року зазначає, що радянська влада проводила завуальовану і цинічну політику щодо української мови. Так за часів панування радянської влади ніхто не насмільювався вголос назвати українську мову «мужичою», нижчою від російської. Політика через ставлення до української мови в русифікованих містах намагалась закріпити в підсвідомості українців сором за свою мову.

Юрій Гаврилович спонукає читача замислитись на вечиною значення рідної мови в житті кожного пересічного українця: *«кожна людина дістає собі в спадщину від попередніх поколінь певні психологічні риси, цілий світ духовних цінностей, що в їхню інтимну суть найглибше проникнути може ли ще вона, дитина своєї нації, дитина своїх батьків, дідів і прадідів. Рідна мова є найбільш відточений, найбільш вирафінований засіб пізнання й виразу саме цих національних багатств. Відмовлення від рідної мови – це відмовлення від найдосконалішого засобу пізнання своєї національної духовної своєрід і і бети. Забуття своєї мови – це духовне марнотратство, що зводить людину на нижчий ступінь інтелектуального рівня»*.

На сторінках «Нової України» багато уваги приділялось висвітленню питання сім'ї. Після панування радянської влади на українських землях потрібно було не просто відновити у пам'яті народу традиції побуту, а взятися до перебудови українського побуту, починаючи з виховання дітей відповідно до українських традицій, щоб родина стала основним осередком виховання найкращих рис людської душі, пошани до матері передусім.

Так, 30 грудня 1941 року була надрукована стаття «Наша сім'я» якій зазначається, що *«жидо-московський режим особливо старанно руйнував родину – цю найважливішу клітину державного організму»*. Автор звертає увагу на руйнацію більшовиками інституту сім'ї. Зазначений процес проводився через зміну соціального стану жінки. В статті зазначаються відмінності між закріпленими конституційними правами жінки в СРСР і наявним станом речей в сім'ї в радянські часи. За положеннями Конституції СРСР жінка отримала права на працю та участь в державному будівництві. Однак, в тодішніх реаліях жінка була зобов'язана працювати, окрім фахової роботи повинна була брати участь в засіданнях, гуртках тощо. Зазначене, в свою чергу приводило до зміни соціальної ролі жінки в сім'ї, відображалось на вихованні дітей та виконанні домашніх обов'язків.

Розуміючи, що для тривалої боротьби українського народу за своє самовизначення та незалежність необхідно мати не тільки армію, а народ, який глибоко усвідомлює себе як єдину націю, пронизану спільною мовою, історією та традиціями, редакція «Нової України» на шпальтах часопису багато приділяла уваги вихованню дітей та молоді, як майбутнім борцям народу за свободу та незалежність України.

Так, у статті «Думки про українську школу», автор проводить аналіз радянської політики у сфері освіти на Україні. Зазначає про негативний вплив русифікації шкіл, впровадження антирелігійного і інтернаціонального виховання, радянського патріотизму, зміни програми

¹ Шевельов, Ю.В. (1942). Культура мови. *«Нова Україна»*, ч. 258 (14 листопада).

² Бойко-Блохин, Ю.Г. (1942). Українська мова. *«Нова Україна»*, ч. 238 (2 жовтня).

викладання уроків, особливо відсутність дисципліни «Історія українського народу». Автор акцентує увагу на тому, що факти з історії України висвітлювались в курсі «Історії народів ССРСР» з перекручуванням, а матеріали про славне минуле українського народу, в тому числі епохи Запорозької Січі та її боротьби за Україну взагалі були видалені з програми.

Все це, на думку автора, «*призводило до калічення дітей, до того, що дитині треба було забути батька, матір, свою рідну оселю, мову, національність, словом, усе своє рідне в ім'я якогось майбутнього, в ім'я «советизації» світу*». ч. 6 (23) 17 січня 1942 року

У статті «Виховання»¹ Ю. Бойко спонукає читача до того, що не можна забувати старої і водночас вічно нової істини «навчання і виховання нерозривні». І перш за все повинно проходити виховання «ідеалістичних первнів свідомості» та патріотизму. Для цього велику увагу потрібно приділяти таким дисциплінам як історія України та історія української літератури, українська мова. Історія України та історія української літератури привчатимуть любити свій народ, цінити його культурну спадщину, даватимуть приклади патріотичних вчинків і поведінки, прищеплюватимуть розуміння національної вдачі українського народу, почуття національної гідності й віру в себе як майбутнє українського народу. Українську мову слід викладати так, щоб вона викликала любов до «цього найдосконалішого знаряддя нашого духу». 18 листопада 1942 ч. 261 (268)

Визначаючи важливу роль молоді як майбутнього українського народу, Юрій Бойко написав рецензію на статтю «Українське студентство теж має свої обов'язки», яка була надрукована у «Львівських вістях». В зазначеній рецензії автор наголошує читачеві про необхідність вдумуватись в зміст заклику, що містяться у «Львівських вістях», а саме в те, що обов'язком українського студентства є досягнення ґрунтовної фахової освіти, а українського народу – допомагати студентству, як найріднішої молоді, яка має пізніше замінити його.

За весь час свого видання часопис постійно намагався прищеплювати читачу необхідність знання та поваги до традицій свого народу. До кожного свята в номерах видання містились статті про описові та виховні статті, зміст яких полягав у розкритті історії, значення традицій та обрядів, а також вказував на їх неповторність і ідентичність та необхідності їх шанування.

Наразі важко спрогнозувати, яких би результатів досягла робота редакції часопису «Нова Україна», адже діяльність була перервана звільненням українських земель радянськими військами. Оцінка діяльності часопису радянською владою та радянськими дослідниками та письменниками в подальшому була прогнозованою: часопис був визнаний засобом німецької пропаганди.

Проте, були і альтернативні думки, щодо діяльності часопису: «зерна української самостійницької ідеї, засіяні серед українців м. Харкова і всієї Слобожанщини “Новою Україною”, зробили злам і переворот у національній свідомості та політичній думці» - так його охарактеризував Петро Байбак.

Юрій Бойко-Блохин, надаючи оцінку виданню «Українського слова» та «Нової України», охарактеризував їх як гранітні камені, «що міцно лягають у фундамент майбутньої української держави. Це свіжий внесок у національно-визвольну боротьбу. Десятки тисяч людей переживали й передумували те, що писалося кров'ю серця. Ці десятки тисяч читачів залишилися здебільшого в Україні так само, як залишилися десятки тисяч читачів Харківської „Нової України”, де нерідко появлялися речі яскраво національні, як зрештою і в багатьох інших тодішніх газетах. Це те, що серед народу ніколи не затреться в свідомості».

Таким чином, часопис «Нова Україна», що виходив у Харкові в часи окупації України німецькою армією у 1941-1943 роках, був засобом пропаганди відродження українських націоналістичних поглядів серед харківчан, безпосередньою метою якої було відродження духовної культури української нації як необхідної складової для подальшої боротьби за незалежність України.

References

1. Байбак, П.Т. (1985). *Smolosky`p OUN na Slobozhanshhy`ni*. Kyiv: Vy`davny`chtvo «Novy`j shlyax».
2. Boyko-Blohy`n, Yu.G. (1943). Bil`shovy`ky` i ukrayins`ka inteligenciya. «*Nova Ukrayina*», Ch. 332 (24 *sichnya*).
3. Boyko-Blohy`n, Yu.G. (1942). Vy`xovannya. «*Nova Ukrayina*», Ch. 278 (18 *ly`stopada*).
4. Boyko-Blohy`n, Yu.G. (1942). Pro vidpovidal`nist` pered majbutnim. «*Nova Ukrayina*», ch. 251 (6 *ly`stopada*).
5. Boyko-Blohy`n, Yu.G. (1942). Ukrayins`ka mova. «*Nova Ukrayina*», Ch. 238 (2 *zhovtnya*).

¹ Бойко-Блохин, Ю.Г. (1942). Виховання. «*Нова Україна*», ч. 278 (18 листопада).

6. Gak, A. (1973). *Vid Gulyaj-polya do N'yu-Jorku*. Novy'j Ul'm: Drukarnya «Ukrayins'ky'x vистej».
7. Lyubchenko, A.P. (1999). *Shhodenny'k (2/11-41r. - 21/11- 45r.)*. L'viv; N'yu-Jork.
8. Oglobly'n, M.M. (1942). Ody'n narod – odna mova. «*Nova Ukrayina*», Ch. 27 (12 lyutogo).
9. Ry'bal'chenko, R.K. (1993). «Nova Ukrayina» za chasiv okupaciyi. *Nova Ukrayina*.
10. Sagajdachny'j, P. (1941). Dajmo sebe piznaty'. «*Nova Ukrayina*», Ch. 11 (23 grudnya).
11. Skorobagatov, A.V. (1996). OUN u Xarkovi za chasiv okupaciyi (1941-1943 rr.). Kyiv: *Ukrayins'ky'j istory'chny'j zhurnal*, 6.
12. Skorobagatov, A.V. (2004). *Xarkiv u chasy' nimecz'koyi okupaciyi (1941-1943)*. Kharkiv: Prapor.
13. Shevel'ov, Yu. V. (1942). Kul'tura movy'. «*Nova Ukrayina*», Ch. 258 (14 ly'stopada).
14. Shevel'ov, Yu.V. (2001). *Ya - mene - meni... I dovkrugy'*. Toronto.